

‘Haar geheele geest ademt deftigheid en waardigheid’

Nederlandse taal- en letterkunde en de cultivatie van nationale identiteit in het wetenschappelijke werk van Joannes Matthias Schrant (1783-1866)

Tommie van Wanrooij
Radboud Universiteit Nijmegen
v.wanrooij.t@gmail.com

Abstract

Joannes Matthias Schrant (1783-1866) became the first professor of Dutch Language at the University of Ghent from 1818 to 1830 and was appointed professor at the University of Leiden from 1831 to 1853. Several scholars of Dutch studies have discussed Schrant’s scientific work and concluded that he was an unimportant and uninteresting figure, mainly for his insignificant role in the development of Dutch studies, because he only built upon the scientific ideas of Matthijs Siegenbeek and did not offer his own insights on language and literature. In this article, I adjust this negative view of Schrant as an insignificant figure by studying his scholarly work in the context of the ‘cultivation of culture’ (Leerssen 2006). Schrant was a typical cultivator of national culture: his speeches, literary histories, and editorial work show he was an active scholar who disseminated, sustained, and extended existing ideas about national culture. He did not just disseminate these ideas in his function of professor, but also as a member of the literary societies Regat Prudentia Vires and the Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, and as a public intellectual.

Keywords: Joannes Matthias Schrant; cultivation of culture; cultural nationalism; Dutch literary history; Dutch language

1 Inleiding

In 1818 benoemde koning Willem I de Amsterdamse priester Joannes Matthias Schrant (1783-1866) tot de eerste hoogleraar Nederlandse taal

en welsprekendheid aan de universiteit van het Zuid-Nederlandse Gent.¹ Nadat hij Gent als Noord-Nederlander in 1830 moest ontvluchten vanwege de Belgische Revolutie, kreeg hij een betrekking als hoogleraar in Leiden. In de wetenschappelijke literatuur heeft Schrant aanzienlijk minder aandacht gekregen dan verschillende van zijn ambtgenoten als Matthijs Siegenbeek, Hendrik Lulofs of zijn Luikse collega-hoogleraar Johannes Kinker. Over zijn levensloop, zijn tijd als Noord-Nederlandse hoogleraar in het Zuid-Nederlandse Gent en – na zijn repatriëring in 1830 als gevolg van de Belgische Revolutie – als hoogleraar in Leiden liet Schrant voldoende sporen achter. In 1850 stelde hij zelf al zijn herinneringen beknopt op schrift. Dit autobiografische werk werd in 1932 uitgegeven door Gabriël Gorris. Daarnaast publiceerde Schrant onvermoeid over letterkunde, welsprekendheid, geschiedenis en religie.

De neerlandici L.J. Rogier en Ada Deprez hebben aan de hand van Schrants publicaties, een overgeleverd collegedictaat van een van zijn studenten en andere bronnen beschreven hoe hij invulling gaf aan zijn hoogleraarschap in Gent. Zij schetsten een beeld van Schrant als hoogleraar die sterk leunde op het werk van Siegenbeek, vooral wat betreft de inhoud van zijn redevoeringen en colleges in de welsprekendheid. Als hoogleraar in Gent zocht hij toenadering tot de Zuid-Nederlanders door zelf handboeken en bloemlezingen te publiceren waarin hij respectievelijk de Zuid-Nederlandse geschiedenis aan bod liet komen en teksten opnam van Zuid-Nederlandse auteurs (Rogier 1954; Deprez 1970).

Over Schrants hoogleraarschap in Leiden is, behalve zijn eigen autobiografische notities waarin hij alles behalve positief is over die tijd, weinig gepubliceerd. G.J. Hooykaas beschrijft de onenigheden tussen Siegenbeek en Schrant in de periode dat zij beiden het hoogleraarschap in de welsprekendheid vervulden in Leiden, nadat Schrant noodgedwongen uit Gent had moeten vertrekken en, door een belofte van koning Willem I, aanspraak kon maken op een positie als hoogleraar in Leiden. Schrant ging colleges verzorgen in de vaderlandse geschiedenis en welsprekendheid die in opzet en onderwerp sterk overeenkwamen met de colleges van Siegenbeek. Siegenbeek ervoer dit als onwelkome concurrentie en deed zijn beklag bij het universiteitsbestuur. Via bemiddeling van het bestuur sloten de twee hoogleraren een compromis: Schrant mocht blijven onderwijzen in de

1 Dit artikel is tot stand gekomen in het kader van het project Nederland schrijven van de onderzoeksgroep NL-Lab, onderdeel van het KNAW Humanities Cluster. Ik dank Ton van Kalmthout en Lotte Jensen voor hun nuttige tips en opbouwende commentaren tijdens het schrijven van dit artikel.

welsprekendheid en Siegenbeek in de vaderlandse geschiedenis (Hooykaas 1986: 29-31). Na Siegenbeeks emeritaat in 1844 ging Schrant beide colleges verzorgen.

Recentere onderzoek naar Schrant heeft zich vooral gericht op zijn rol in de totstandkoming van de neerlandistiek. George Vis en Janneke Weijermars komen hierbij tot dezelfde conclusie: Schrant is van weinig belang geweest voor de neerlandistiek omdat hij in zijn publicaties over de welsprekendheid, redevoueringen en colleges vooral steunde op het werk van Siegenbeek en andere vroege neerlandici (Vis 2004: 12; Weijermars 2009: 19). In tegenstelling tot de historici Hendrik Elias en Paul Fredericq die Schrant zagen als een van de grondleggers van de Vlaamse Beweging, beargumenteert Weijermars daarnaast, net als Rogier, dat Schrants betekenis voor de Vlaamse Beweging te verwaarlozen is. Schrant zou zich, buiten enkele academische verhandelingen, namelijk niet of nauwelijks ingezet hebben voor de Vlaamse zaak en hij had zo weinig studenten, dat hij niet veel invloed kon hebben uitgeoefend (Rogier 1954: 247-255; Weijermars 2009: 17-19).

Hoewel Vis en Weijermars ook benadrukken dat de verspreiding van kennis over de Nederlandse taal, literatuur en geschiedenis in het Zuiden diende om een Groot-Nederlandse nationale en culturele eenheid te realiseren, evalueren zij nauwelijks welke rol Schrant in de door koning Willem I uitgestippelde unificerende taal-, onderwijs- en godsdienstpolitiek heeft gespeeld.² De auteurs van de in 2018 verschenen bundel *Language, Literature and the Construction of a Dutch National Identity (1780-1830)* bestuderen hoe andere vroege neerlandici als Matthijs Siegenbeek, Barthold Hendrik Lulofs en Jeronimo de Vries de Nederlandse cultuur vormgaven. Aan Schrant wordt echter geen hoofdstuk besteed, hoewel Gijsbert Rutten en Ton van Kalmthout in de inleiding wel benadrukken dat hij meer aandacht verdient (Rutten & Van Kalmthout 2018: 20).

Een centraal begrip in de laatstgenoemde bundel is '*cultivation of culture*'. Het verwijst naar de nieuwe interesse die aan het begin van de negentiende eeuw ontstond voor de eigen, plaatselijke cultuur en geschiedenis. Vaak gaat het om het daaruit voortvloeiende proces van canonisering dat deze plaatselijke cultuur en geschiedenis voorstelde als de essentie of de identiteit van de natie, meestal in tegenstelling tot andere natiestaten (Leerssen 2006: 568). De onderzoekers die aan de bundel hebben bijgedragen, onderzoeken hoe academische neerlandici bijgedragen hebben aan die cultivering van de cultuur. Dat Schrant in deze analyse uiteindelijk buiten beschouwing is gelaten, is opmerkelijk. Hij liet immers een omvangrijk oeuvre na waarin

2 Zie over het Groot-Nederlandse gedachtegoed van koning Willem I: Van Sas 2004, 399-411.

hij de studie van de Nederlandse taal en literatuur steevast stimuleerde en populariseerde. Hij varieerde op bestaande wetenschappelijke inzichten en had een gewichtige maatschappelijke positie waarmee hij invloed uitoefende op de cultivering van de vaderlandse cultuur.

Het is in het geval van Schrant daarom relevant om zijn wetenschappelijke werkzaamheden te bestuderen in de context van de *cultivation of culture*. Deze cultivering vormt een rode lijn in de totstandkoming van het culturele nationalisme: het idee dat de essentie van een volkskarakter is opgebouwd uit cultuuruitingen als de volkstaal en een gedeelde nationale geschiedenis. De cultivator is vaak werkzaam bij instituten als musea, archieven, bibliotheken, universiteiten en andere onderwijsinstellingen. Zijn of (bij uitzondering) haar activiteiten hebben doorgaans betrekking op een viertal facetten: taal, letterkunde (in de brede zin) en materiële en immateriële cultuur, zoals symbolen en objecten enerzijds en rituelen en gebruiken anderzijds. Cultiveren kan worden opgedeeld in drie categorieën die elkaar min of meer opvolgen: inventariseren en conserveren, nieuwe productie van culturele elementen (bijvoorbeeld het vaststellen van een standaardtaal of een nationale canon) en inspanningen om de idee van een collectieve nationale identiteit in de samenleving te verankeren (Leerssen 2006: 560-570).

In dit artikel wil ik laten zien dat Schrant vanwege zijn betrekkingen als hoogleraar en de uit zijn leeropdracht voortvloeiende publicaties een prototypische *cultivator of culture* was. De wetenschappelijke producten die hij concipieerde tijdens zijn hoogleraarschappen in Gent en Leiden moeten dan ook in deze context geanalyseerd worden. In dit artikel staat daarom de vraag centraal hoe Joannes Schrant heeft bijgedragen aan de cultivatie van een Groot-Nederlandse en later Nederlandse vaderlandse cultuur. In het vervolg van dit artikel ga ik nader in op Schrants leven en werk. In de daaropvolgende paragrafen bespreek ik zijn voornaamste wetenschappelijke publicaties op het gebied van de Nederlandse taal en letterkunde: zijn redevoweringen, literatuurgeschiedenissen en editieprojecten. Op die manier schets ik hoe hij gedurende zijn hoogleraarschap in Gent een Groot-Nederlandse vaderlandse cultuur probeerde te cultiveren waarin Noord en Zuid vertegenwoordigd waren en hoe hij vervolgens de Nederlandse cultuur cultiveerde tijdens zijn ambt als hoogleraar in Leiden.

2 Leven en werk

Joannes Schrant werd in 1783 geboren in Amsterdam. In 1801 voltooide hij zijn opleiding aan het gymnasium waarna hij verder studeerde aan het

Athenaeum Illustre. Hier volgde hij colleges Grieks en Latijn bij hoogleraar David Jacob van Lennep. Hij startte in 1803 met zijn studie aan het seminarie te Warmond en in 1806 werd hij gewijd tot katholiek priester. Niet veel later werd hij kapelaan bij de Amsterdamse kerk De Pool. Zijn preken maakten Schrant bekend als redenaar, als ook het door hemzelf opgerichte en geredigeerde tijdschrift *Mengelingen voor Roomsche-Catholicken*, waarin hij vaak artikelen plaatste over de (kansel)welsprekendheid (Rogier 1954: 222).

In 1808 publiceerde Schrant *Het leven van Jesus*, dat bedoeld was als schoolboekje voor gebruik op openbare scholen waar godsdienstig onderricht werd gegeven aan zowel katholieke als protestantse kinderen. Dit boekje, dat daarom geen uitgesproken katholieke inhoud had, zorgde voor veel commotie onder de katholieke geestelijkheid die de voorkeur gaf aan een volledig katholiek schoolboekje. Uiteindelijk werd Schrant in 1811, naar aanleiding van de conflicten rond *Het leven van Jesus*, door de aartspriester van Holland en Zeeland overgeplaatst naar de kleine gemeente Bovenkarspel. Datzelfde jaar arresteerde de politie Schrant in opdracht van het Franse regime omdat hij in een publicatie uiting zou hebben gegeven aan ultramontaanse overtuigingen waarmee hij het primaat van de paus over wereldlijke kwesties bevestigde. Dat was in strijd met de Gallicaanse vrijheden, die bepaalden dat de macht van de paus zich enkel moest beperken tot geestelijke aangelegenheden. Deze beschuldiging van ultramontanisme bleek echter op een misverstand te berusten en de politie was genoodzaakt Schrant weer vrij te laten (Gorris 1932: 14-20; Rogier 1932: 73-74).

Na de Napoleontische oorlogen bood koning Willem I, op advies van Schrants voormalige leermeester Van Lennep, Schrant het professoraat Nederlandse taal en welsprekendheid in Gent aan (Rogier 1954: 218). Aanvankelijk wees Schrant dit aanbod af op aandringen van zijn communicanten in Bovenkarspel, maar na een herhaling van het aanbod van de koning besloot hij de positie toch aan te nemen en verhuisde hij eind 1817 naar Gent. De koning verzocht Schrant ook het eerste rectoraat van de pas opgerichte universiteit op zich te nemen, maar dat aanbod sloeg hij af. In 1820 zou hij dit wel op zich nemen (Gorris 1932: 20-21).

In de beginjaren in Gent was het aantal studenten dat zijn colleges bijwoonde zo klein, dat Schrant bij de koning moest verzoeken om tijdelijke financiële bijstand (Rogier 1954: 229-230; Weijermars 2009: 8-12). Het salaris van een hoogleraar hing immers direct af van het aantal betalende studenten dat zijn colleges bijwoonde. Een andere complicerende factor bleek Schrants geloofsovertuiging: de Zuiderlingen wantrouwden hem vanwege zijn verlichte katholicisme dat samenging met een regeringsgezinde houding en de protestantse bestuurders afkomstig uit het Noorden vertrouwden hem

niet omdat hij katholiek was. Desondanks zette Schrant zich actief in voor de verspreiding van het Nederlands en de Groot-Nederlandse gedachte in het Zuiden. Na zijn noodgedwongen vertrek uit Gent vanwege de Belgische Revolutie kreeg Schrant een aanstelling als hoogleraar in Leiden, waar hij vergelijkbare colleges verzorgde als in Gent. De Leidse studenten, en ook sommige van zijn Leidse collega's, leken zijn aanwezigheid, zoals blijkt uit zijn autobiografische geschrift, echter niet te waarderen. In 1853 ging Schrant met emeritaat. Hij werkte daarna nog door aan verschillende publicaties, waaronder een Bijbelvertaling die hij niet kon afronden voor zijn dood op 5 april 1866 (Gorris 1932: 10).

Tijdens zijn hoogleraarschap publiceerde Schrant verschillende werken, onder andere over welsprekendheid. Welke invulling hij gaf aan dit vak is uitgebreid uitgezocht door Rogier. Aan de hand van de handboeken die Schrant voorschreef en het collegedictaat van de student en de latere Haarlemse dichter Jan Wap (1806-1886), reconstrueert Rogier Schrants lessen over de welsprekendheid: zijn collegestof baseerde hij op de klassieke retorica en hij beriep zich voornamelijk op autoriteiten als Siegenbeek en de Schotse dominee en redekundige Hugh Blair (Rogier 1954: 232-235).³

Schrant publiceerde voor, tijdens en na zijn hoogleraarschap bovendien ruim dertig religieus geïnspireerde werken, waaronder preken, schoolboekjes, gebedenboekjes, bloemlezingen en vertalingen.⁴ Vooral bekend (en berucht) was zijn boekje *Het leven van Jesus*, dat hierboven al kort aan bod kwam. Onder zijn religieuze publicaties zijn ook enkele politieke verhandelingen. In 1816 verscheen (anoniem) het pamflet *Aan de bewoners van het Zuidelijk Frankrijk*, waarin Schrant de vervolgingen van protestanten in Zuid-Frankrijk sterk veroordeelde en opriep tot christelijke verdraagzaamheid.⁵ In 1831, kort na de afscheiding van België, verscheen *De opstand en afval der Belgen, getoetst aan den geest des Christendoms, door een' Roomsche-Katholyk priester*, waarin Schrant beargumenteerde dat de Belgische Revolutie tegen de principes van het katholicisme inging.

3 Het is onduidelijk of Schrant naast de vertaling door Herman Bosscha (verschenen tussen 1788-1790, tweede druk 1804) ook gebruik heeft gemaakt van de uitgebreide bewerking van B.H. Lulofs uit 1832. Zou dat laatste het geval zijn, dan kan gesteld worden dat Schrants ideeën over de welsprekendheid ook sterk verwant waren aan die van Lulofs. Zie over Lulofs' bewerking van Blair: Johannes 1999.

4 Zie voor een gedetailleerdere uiteenzetting over Schrants activiteiten als rooms-katholieke geestelijke: Rogier 1932.

5 Dit pamflet verscheen ook in het Frans onder de titel *Aux habitans du midi de la France* (La Haye, De L'Imprimerie Belgique, 1816). Naar aanleiding van welke concrete gebeurtenis Schrant dit pamflet schreef, blijft onduidelijk. Tussen 1814 en 1816 vonden in Zuid-Frankrijk verschillende geweldplegingen tegen protestanten plaats (zie Wilks 1821).

Schrant was lid van verschillende literaire genootschappen. Gedurende zijn professoraat in Gent was hij voorzitter van Regat Prudentia Vires, een afsplitsing van de Gentse rederijderskamer De Fontaine. Regat was volgens artikel 1 uit de verenigingswetten toegewijd 'uitsluitend aan den opbouw van Nederlandsche Taal en Letterkunde' en had vooral leden afkomstig uit de Gentse ambtenarij en het onderwijs (Anoniem 1821: 3; Vanacker 1988; Vanacker 1990).⁶ Als voorzitter verzorgde Schrant geregeld voordrachten. Nadat hij werd aangesteld als hoogleraar in Leiden werd hij ook actiever binnen de Leidse Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, waarvan hij al sinds 1819 lid was. Tot zijn grote spijt werd hij echter steeds gepasseerd als bestuurslid, terwijl hij zichzelf mede vanwege zijn hoogleraarschap als ideale kandidaat zag (Gorris 1932: 46).

3 Schrant in Gent (1818-1830)

Joannes Schrant heeft in de hoedanigheid van hoogleraar te Gent en als lid van Regat Prudentia Vires verschillende redevoeringen uitgesproken, handboeken over (literatuur)geschiedenis gepubliceerd en literaire werken geëditeerd. Deze activiteiten zijn te plaatsen binnen de tweede en derde categorie van het cultiveren van cultuur die Leerssen (2006: 570-571) noemt: nieuwe productie van culturele elementen en het verankeren van deze elementen in het collectieve bewustzijn. Schrant droeg namelijk bij aan de constructie van landstaal en immateriële cultuurelementen als de volksaard en onderscheidde sleutelfiguren en -teksten voor de Nederlandse vaderlandse cultuur en probeerde daarmee de idee van een collectieve Groot-Nederlandse identiteit in de zuidelijke Nederlanden te verankeren.

Redevoeringen maken een belangrijk deel uit van Schrants publicaties. De belangrijkste liet hij uitgeven, als zelfstandige uitgaven en later verzameld in de bundel *Redevoeringen en verhandelingen* (1829). Zijn toespraken hadden vooral betrekking op de Nederlandse taal. Het doel was om, conform zijn leeropdracht, het gebruik van het Nederlands in het op Frankrijk georiënteerde Zuiden te stimuleren en te rechtvaardigen teneinde het Nederlands tot nationale eenheidstaal van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden te maken.

In zijn oratie *Over het beoefenenswaardige der Nederlandsche taal*, uitgesproken ten overstaan van de Gentse academische gemeenschap op 3 januari 1818, beargumenteerde Schrant dat het Nederlands het beste paste

6 Zie over Schrant en Regat Prudentia Vires ook: Johannes & Leemans 2016: 2-3.

bij de volksaard van de Nederlanders, waartoe hij ook de Belgen rekende, omdat die volksaard sterk tot uiting zou komen in de taal:

Haar geheele geest ademt deftigheid en waardigheid. Zij houdt van het stevige, zenuwrijke, kernachtige, en geeft aan het volklinkende de voorkeur boven het al te smeltende en weeke. Zij heeft iets mannelijks, achtbaars, krachtigs, dat niet nalaat te treffen, terwijl dat krachtige niet weinig bevorderd wordt door de vrijheid, haar, ten aanzien der woordschikking, eigen. (Schrant 1818: 14)

In de redevoering 'Over het gevoel van eigene zelfstandigheid', uitgesproken op 4 december 1821 bij de aanvaarding van het voorzitterschap van Regat, bouwde Schrant zijn verdediging van de Nederlandse taal verder uit: het Nederlands paste niet alleen bij de Nederlandse volksaard, het gebruik van de eigen landstaal zorgde voor grotere zelfstandigheid van een volk, waarmee Schrant vooral een combinatie van eigenwaarde en vaderlandsliefde voor ogen had. Als voorbeelden noemde Schrant het Romeinse rijk en de Nederlanden: op het moment dat de Romeinen minder belang gingen hechten aan het Latijn en hun nationale gebruiken, viel hun rijk al snel uiteen, terwijl de Noord-Nederlanders in de zestiende en zeventiende eeuw juist een eigen staat wisten op te bouwen toen ze meer waarde gingen hechten aan hun eigen gebruiken en hun vrijheid (Schrant 1829b: 52-54).

De landstaal was niet alleen een afspiegeling van het volkskarakter, maar beschermde een volk ook tegen slechte invloeden van buitenaf:

Zij toch sticht eenen muur tusschen volk en volk, en weert den vaak verderfelijken invloed van vreemde zeden, terwijl zij van den anderen kant eigene zeden opbouwt, en de burgers onderling verbindt [...] en ontsteekt de harten in liefde voor vaderland en vrijheid. (Schrant 1829b: 48-49)

Zou de Nederlandse jeugd daarnaast niet met de Nederlandse taal en zeden opgevoed worden, dan verwerden ze, in plaats van krachtige vaderlandslievende burgers tot 'bevallige beuzelaarsters' en 'verwijfde saletjonkers' met een hang naar het uitheemse (Schrant 1829b: 66). Taal en volksaard stonden volgens Schrant dus in directe wisselwerking. Ook genderstereotypen spelen in deze karakterisering een rol. Het inheemse krijgt eenduidige positieve en mannelijke trekken toegedicht, zoals deftigheid, terwijl Schrant het uitheemse als vrouwelijk en onmannelijk karakteriseerde. Schrant stond in dergelijke beschrijvingen niet op zichzelf, maar bevond zich in een lange

traditie van beschrijvingen van andere volken aan de hand van negatieve feminie kenmerken (Sturkenboom 2019: 22-28).

Ten slotte verdedigde Schrant het Nederlands in zijn redevoering *Oratio de patrii sermonis studio juris consultis maxime commendando*, die hij op 4 oktober 1821 uitsprak als afsluiting van zijn jaar als rector van de Gentse universiteit. In 1822 werd de Nederlandse bewerking, getiteld *Redevoering over het hoogst belangrijke van de beoefening der volkstaal voor den regtsgeleerden*, uitgegeven.⁷ Deze redevoering, waarin de argumenten over de relatie tussen taal, volkskarakter en eigen zelfstandigheid nogmaals herhaald werden, benadrukte ook het belang voor de Zuid-Nederlandse rechtsgeleerden om het Nederlands, hun officiële landstaal, te beheersen. Deze taal paste immers niet alleen het beste bij de Nederlandse volksaard, de rechtsgeleerden moesten ook Nederlandse wetten kunnen begrijpen en in de rechtbank het Nederlands kunnen beheersen om adequaat hun werk te kunnen doen (Schrant 1822).

De redevoeringen van Schrant waren niet alleen een poging om de Zuiderlingen het Nederlands als nationale eenheidstaal te laten accepteren, ze droegen ook bij aan de canonisering van bepaalde historische figuren als nationaal symbool. In zijn stukken somt Schrant (Noord-)Nederlandse figuren op die als voorbeeld moesten gelden dat het Nederlands het gebruiken waard was: literaire auteurs als Vondel, Cats, Huygens, Poot, Hoogvliet, Bilderdijk, Loots en Tollens, maar ook redenaars als Johannes van der Palm en Matthijs Siegenbeek. Ook wat betreft vaderlandse helden hoefden de Nederlanders niet achter te blijven: Willem van Oranje, Michiel de Ruyter, Johan van Oldenbarnevelt, de gebroeders De Witt, maar ook Albrecht Beiling,⁸ de Leidse burgemeester Pieter van der Werf en Kenau Hasselaar zouden kunnen wedijveren met menig klassiek heldenfiguur. Met deze selectie van helden die bijna allemaal een rol speelden in de Tachtigjarige Oorlog, sloot Schrant aan bij de algemene trend gedurende de negentiende eeuw om het verleden te verheerlijken aan de hand van de Opstand en de zeventiende eeuw (Jensen 2008: 18-21; Mathijssen 2013).

Schrant publiceerde tijdens zijn hoogleraarschap in Gent ook over vaderlandse geschiedenis en literatuurgeschiedenis. De complementaire handboeken *Kort overzicht van de geschiedenis der Nederlanden* (1824) en *Beknopte natuur- en staatkundige beschrijving van het koninkrijk der Nederlanden* (1826) waren een voorbeeld van die eerste categorie. In het eerste

7 In het eerste deel van Schrants *Redevoeringen en verhandelingen* verscheen deze redevoering onder de titel *Over het noodzakelijke van het beoefenen der volkstaal voor den regtsgeleerde*.

8 Zie over Albrecht Beiling noot 10.

handboek behandelde Schrant de geschiedenis van de Lage Landen van de volksverhuizingen en de Romeinse tijd tot de oprichting van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden in 1815. Schrant werd bewogen tot publicatie van dit handboek, omdat hij andere handboeken als die van Jan Wagenaar en N.G. van Kampen ‘te breedvoerig, of te onvolledig, of te *partijdig* en te *eenzijdig*’ vond voor zijn colleges (Schrant 1824: i; originele cursivering). Schrants handboek bevat, in tegenstelling tot die van Wagenaar en Van Kampen, inderdaad beschrijvingen van de geschiedkundige ontwikkelingen uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en beide gebieden krijgen bij Schrant evenveel aandacht. Schrant poogde zich neutraal op te stellen door nergens een voorkeur uit te spreken voor de ene of de andere partij. Hij somt historische feiten op zonder die te interpreteren: in het voorwoord schrijft Schrant dat hij zich opzettelijk ‘onthouden [heeft] van redeneringen en gevolgtrekkingen’ omdat hij die wilde ‘besparen voor mijne lessen, of aan dengenen overlaten, die zich van dit werkje zou willen bedienen’ (i-ii). Het bijbehorende handboek *Beknopte natuur- en staatkundige beschrijving* is ook een feitelijke opsomming van de kenmerken van de grootste steden en dorpen uit het Verenigd Koninkrijk, om de geschiedenis van het Nederlandse volk beter te kunnen begrijpen. Uit dit werk wordt, net als uit zijn redevoeringen van vóór de Belgische Revolutie, duidelijk dat Schrant aanstuurde op een vaderlandse cultuur waar de Zuid-Nederlanders ook toe behoorden. In dat opzicht waren deze inclusieve handboeken dus niet neutraal, maar stonden ze juist in dienst van de cultivering van een nationaal besef en een Groot-Nederlands gevoel.

In 1827 publiceerde Schrant zijn eerste literatuurgeschiedenis en bloemlezing, *Proeven van Nederlandsche dichtkunde*, waarin hij werken van ruim 160 Nederlandse dichters uit de dertiende tot en met de negentiende eeuw opnam. Het vervolg op die bloemlezing, *Proeven van Nederlandschen prozastijl*, met ongeveer 140 prozateksten uit dezelfde periode volgde in 1829. In het voorwoord bij *Proeven van Nederlandsche dichtkunde* geeft Schrant aan zijn bloemlezingen samengesteld te hebben aangezien hem ‘geene volledige verzameling van proeven uit onze Dichters en Prozaschrijvers bekend was’ (Schrant 1827: iv). De al bestaande bloemlezing van Siegenbeek uit zijn *Proeven van Nederduitsche welsprekendheid* (1799) en de literatuurgeschiedenis en de bloemlezing *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde* (1810) van Jeronimo de Vries zal hij dus onvolledig of niet representatief genoeg geacht hebben, want hij heeft ze, te beoordelen aan de noten en verwijzingen in de beide inleidingen, wel gekend.

Schrants korte historische schets werd sterk beïnvloed door de ideeën van Siegenbeek en De Vries en vertoonde dan ook veel overeenkomsten met de

visies van zijn beide collega's. Het was De Vries die, op basis van Siegenbeeks eerdere werk, in de *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche dichtkunde* (1810) een beeld schetste van de middeleeuwse poëzie als berijmd proza zonder enige dichtelijke verheffing die onder invloed van de rederijkers ook nog eens stevig verfranste. In de zestiende eeuw vond vervolgens herstel plaats, onder invloed van de Hervorming en het verlangen naar vrijheid. De zeventiende eeuw stelde hij samen met Siegenbeek voor als bloeiperiode, mede vanwege de strijd om vrijheid, toenemende welvaart en oriëntatie op de klassieken. Vondel, Hooft, Cats, Huygens en Antonides van der Goes vormden de voornaamste auteurs in De Vries' optiek. In zijn eerdere werk beschreef Siegenbeek de zeventiende én achttiende eeuw als bloeiperiode van de Nederlandse letterkunde, maar omstreeks 1806 ging hij de tweede helft van de zeventiende eeuw en het eerste driekwart van de achttiende eeuw zien als tijd van verval. De Vries hanteerde dezelfde opvatting. Pas in het laatste kwart van de achttiende eeuw kwam er weer verbetering in de situatie (Wiskerke 1995: 198-267; Petiet 2011: 109-148; Jensen 2018: 283-289; Honings 2019: 31).

Schrant nam Siegenbeek en De Vries' visie grotendeels, maar niet volledig over. Hij noemde wel de Opstand als ontwikkelingsfactor maar legde geenszins de nadruk op godsdiensttwisten of de Hervorming, factoren die De Vries wel erg belangrijk achtte (Wiskerke 1995: 235-237; Petiet 2011: 128-129; Jensen 2018: 285). De Vries en Siegenbeek behandelden in hun bloemlezingen ook niet de geschiedenis van het proza, terwijl Schrant zijn gehele tweede bloemlezing hieraan wijdde. Hij besteedde ook meer aandacht aan zuidelijke elementen in zijn schets. In zijn voorwoord merkte hij zelfs expliciet op dat hij auteurs uit zowel Noord- als Zuid-Nederland heeft opgenomen. De aandacht voor zuidelijke auteurs moet echter niet overschat worden. In de *Proeve van Nederlandsche dichtkunde* nam Schrant werken op van 160 dichters, waarvan er 40 uit het Zuiden afkomstig waren. Het overgrote deel van de zuidelijke auteurs was bovendien actief in de volgens Schrant minder glanzrijke periode van de middeleeuwen tot de zestiende eeuw. Daarnaast nam Schrant over het algemeen maar één gedicht op per Zuid-Nederlander, terwijl hij van Noord-Nederlanders vaak minimaal twee gedichten opnam.

De verschillen tussen Noord en Zuid zijn groter bij de *Proeven van Nederlandsche prozastijl*. Van de in totaal 142 identificeerbare auteurs (waarvan de meeste middeleeuweners anoniem blijven) waren er met zekerheid 18 afkomstig uit het Zuiden. Het grootste aandeel leverden de Zuiderlingen wederom in de periode van de dertiende tot de zestiende eeuw, waar ze ongeveer in de helft van de opgenomen fragmenten uit de bloemlezing vertegenwoordigd waren. In de andere perioden (de zeventiende tot de

negentiende eeuw) bleef hun aandeel behoorlijk klein. Desalniettemin is Schrants aandacht voor de Zuid-Nederlandse letteren noemenswaardig, omdat zijn ambtgenoten niet tot nauwelijks aandacht besteedden aan de literatuur van en auteurs uit het Zuiden. Zijn literatuurhistorische schets en bloemlezing tonen aan hoe hij zich inzette om Noord- en Zuid-Nederland tot één nationale en culturele eenheid te smeden en hoe hij poogde zowel de Noord- als de Zuid-Nederlanders hierin te vertegenwoordigen. Dat hij daarvoor de dominante visie op de literatuurgeschiedenis van Siegenbeek en De Vries verbreedde, maakt hem ook vernieuwend in zijn vakgebied.

De historische schets uit Schrants eerste bloemlezing was, zoals hierboven al vermeld, in grote lijnen hetzelfde als die van De Vries. Schrants tweede bloemlezing, *Proeven van Nederlandschen prozastijl*, bevatte ook een beknopte historische schets, die hij deze keer toespitste op de geschiedenis van het proza. Deze schets volgde in grote lijnen die uit de *Proeven* van 1827, maar verschilde ook op een aantal punten. Schrant verwierp bijvoorbeeld, op basis van onderzoek door J.F. Willems, het idee dat het oudste Nederlandstalige document afkomstig was uit Noord-Nederland. Een Vlaams document, namelijk de stadskeure van Brussel van 10 juni 1229, zou in aanmerking komen als oudste voorbeeld van geschreven Nederlands (Schrant 1829a: vii). Aan de factoren die in de vijftiende eeuw voor talige achteruitgang zorgden, voegde Schrant dit keer ook het bestuur van de Franse Bourgondiërs toe.

De belangrijkste vernieuwers van het proza in de zestiende eeuw – in verzet tegen het Frans én het Spaans – waren de in de *Proeven* van 1827 al genoemde Coornhert en Spiegel, maar ook Filips van Marnix van Sint-Aldegonde. Pieter Bor, Emanuel van Meteren en Simon Stevin schreven belangrijke prozawerken en openden de weg naar de roemrijke zeventiende eeuw. Het waren opnieuw Hooft, Cats en Vondel die als belangrijkste schrijvers uit de zeventiende eeuw genoemd werden. In de zeventiende eeuw maakte volgens Schrant ook de zogenaamde kanselwelsprekendheid voortgang, vooral in de noordelijke Nederlanden met Joannes Vollenhove, Arnold Moonen en de beide zonen van Gerard Brandt, maar ook in het Zuiden met Rumoldus Backx (Schrant 1829a: xi).

De achttiende eeuw was een periode van achteruitgang, maar kende desondanks grote talenten als Justus van Effen, Jan Wagenaar en Simon Stijl. Het waren Wolff en Deken die aan het einde van de achttiende eeuw met succes de roman in Nederland introduceerden, hoewel de romankunst even later bedoezeld werd door het Duitse sentimentalisme. De conflicten tussen patriotten en orangisten aan het eind van de achttiende eeuw hadden, in tegenstelling tot op de dichtkunst, een slechte invloed op de prozastijl omdat 'elk als schrijver optrad, zonder zich om een' netten stijl te bekommeren'

(Schant 1829a: xiv). Tegen de negentiende eeuw, toen men zich weer op de klassieke ging richten, steeg ook het peil van de prozastijl, waaronder in het bijzonder de kanselwelsprekendheid (Schant 1829a: xv).

Naast zijn bloemlezingen verzorgde Schrant tijdens zijn hoogleraarschap in Gent ook edities van Zuid-Nederlandse literaire werken. Dergelijke editieprojecten maakten een belangrijk deel uit van de constructie van de natie gedurende de negentiende eeuw: ze prezen het vaderlandse literaire verleden en droegen daarmee bij aan de constructie van een nationale herinneringscultuur (Rock 2010; Mathijssen 2004: 110-118). Als editeur is Schrant ook in deze traditie te plaatsen. Tussen 1818 en 1830 publiceerde hij edities van het werk van Livinius de Meyer (1655-1730) en Justus de Harduwijn (1582-1636). Die edities waren een gevolg van zijn visie op de literatuurgeschiedenis: hij koos voor zeventiende- en achttiende-eeuwse werken die naar zijn mening qua stijl en inhoud aan de literaire top stonden. Daarnaast hadden De Meyer en De Harduwijn een duidelijke relatie met Gent en het katholicisme, hoewel hij die laatste relatie in zijn inleidingen niet expliciet maakte.

Livinius de Meyer (1655-1730) was een Gentse jezuïet die voornamelijk bekend stond om zijn Neolatijnse poëzie. *De gramschap*, voor het eerst gedrukt in 1725, was een bewerking van zijn Latijnse leerdicht *De ira* uit 1693. Justus de Harduwijn (1582-1636) was afkomstig uit een Gentse aristocratische familie. Hij schreef aanvankelijk petrarkistische poëzie naar het voorbeeld van Jan van der Noot, Johan Baptista Houwaert en Lucas d'Heere, maar gaf na zijn eerste bundel enkel nog religieus geïnspireerde poëzie uit die sterk de invloed vertoonde van de Contrareformatie (Porteman & Smits-Veldt 2016: 290). Schrant nam in zijn editie van De Harduwijn *Den val ende opstand van den coninck ende prophete David* (1620), *De seven leet-tuyghende psalmen* (1620), en verschillende gedichten uit de *Goddelijcke lof-sanghen* (1620) op.

De gramschap was volgens Schrant 'een der fraaiste stukken des Dichters'. Hij baseerde zijn positieve oordeel vooral op het taalgebruik van De Meyer, waarmee hij Cats overtrof:

'De taal is zuiver vlaamsch, de versmaat niet overal even keurig, echter over het geheel vloeiend, gemakkelijk. [...] De Meyer laat [Cats] achter zich. Kortom, zijn Dichtstuk strekt den Nederlandschen Zangberg tot eere, en is het beste, wat de Belgen in hunnen tongval bezitten.' (De Meyer 1827: x)

De Harduwijn moest volgens Schrant in de eerste plaats gewaardeerd worden om zijn verdiensten voor de Nederlandse taal en dichtkunde: hij ontdeed de taal van 'bastaardwoorden, bij zijne landgenooten wel het meest in zwang' en

hij combineerde als een van de eerste Nederlandstalige dichters de ‘Vlaamsche versmaat’ succesvol met de ‘regelen van den Franschen versbouw’ (Harduijn 1830: iv-v). Bovendien werd De Harduijn in de zeventiende eeuw zeer hoog geschat en zijn werk ‘ademt daarenboven hoogen ernst, en heeft eene steeds zedelijke, godsdienstige strekking’ (vii). Schrant citeert in zijn inleiding bij de editie een brief die Siegenbeek hem heeft gestuurd nadat Schrant hem het werk van De Harduijn onder ogen bracht. Siegenbeek is in deze brief zeer lovend over het werk van De Harduijn en stelt het zelfs boven dat van Coornhert. Hij merkt op:

zijne verzen [komen] mij merklijk vloeyender, zuiverder en dichterlijker voor dan die van Coornhert. [...] Hadden de Vlamingers meer mannen gehad, aan HARDUINUS gelijk, en die zijn voetspoor volgden, zij zouden met de Hollanders de eer van de verbetering en herstelling onzer dichtkunde deelen. (vii-viii)

De twee edities zijn het bewijs voor Schrants opvatting over de Nederlandse taal die hij eerder al debiteerde in zijn redevoeringen: ook in die taal is literatuur geschreven die de moeite waard is. De edities tonen ook aan dat de Zuid-Nederlanders literatuur van betekenis geproduceerd hebben; De Meyer en de Harduijn steken zelfs grootheden als Cats en Coornhert naar de kroon. Schrant probeerde daarmee een inclusiever nationaal referentiekader te realiseren waarin ook de Zuiderlingen vertegenwoordigd waren.

Schrant verzorgde in 1829 nog een herdruk van de *Verhandeling op het niet achten der moederlyke tael in de Nederlanden*, voor het eerst gepubliceerd in 1788 door Jan Baptist Chrysostomus Verlooy (1746-1797). Deze herdruk geschiedde minder uit esthetische dan uit politieke motivatie. Schrant merkte in het voorbericht op dat zowel op de stijl als het taalgebruik van Verlooy veel valt aan te merken. Het is hem met de herdruk van deze redevoering vooral te doen geweest om de verdediging van het Nederlands als landstaal. Het onderwerp van de redevoering kwam namelijk overeen met zijn leeropdracht en de verschillende redevoeringen die hij hield als hoogleraar. Schrants karakterisering van Verlooy is tevens veelzeggend: men heeft te maken met een ‘regtschappen Nederlander’, die ‘het met zyn Vaderland opregt meent, deszelfs belangen voorstaet, en den hoogsten prys stelt op zyne Moedertael’ in tegenstelling tot ‘ontaerde landgenooten, die slaefsch genoeg aen eene vremde tael den voorkeur geven’ (Verlooy 1829: 3-4). Deze redevoering droeg bij aan het idee dat het Nederlands de enige landstaal kon zijn voor iedere vaderlandslievende Noord- en Zuid-Nederlander. Later zou deze redevoering een belangrijke plaats krijgen binnen de grondteksten

van de Vlaamse Beweging. Het was nota bene Philip-Marie Blommaert (1808-1871), een oud-student van Schrant, die in de op Verlooy geïnspireerde verhandeling *Aenmerkingen over de verwaerloozing der Nederduytsche tael* (1832) opriep tot het vormen van een Vlaamse Beweging (Verlooy 1979: 32-34).

4 Schrant in Leiden (1830-1866)

Zoals gezegd werd Schrant na zijn repatriëring in 1830 naast Siegenbeek aangesteld als hoogleraar in Leiden en gaf hij colleges in de welsprekendheid en, na Siegenbeeks emeritaat, tevens in de vaderlandse geschiedenis. Ook werd hij actief binnen de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Hij bleef redevoeringen uitspreken en publiceerde over Nederlandse literatuur en geschiedenis. In Gent moest Schrant zijn best doen om het Nederlands tot nationale taal te verheffen en om een nationale culturele eenheid te creëren. Zijn inspanningen om Noord en Zuid met elkaar te verbroederen waren in het noordelijke Leiden echter niet meer nodig. Schrants latere inspanningen als cultivator richtten zich vooral op het verstevigen van de symbolische positie van de zeventiende eeuw als nationaal symbool. Met name de auteur Vondel speelde in zijn werk een voorname rol. Schrants inspanningen tijdens zijn Leidse hoogleraarschap zijn daarom het beste te plaatsen in de derde categorie van de *cultivation of culture*: het versterken van de collectieve nationale identiteit door culturele symbolen te in de samenleving te fixeren (Leerssen 2006: 570-571).

Schrant liet zijn redevoeringen van na 1830 ook uitgeven in een tweede deel *Redevoeringen en verhandelingen* (1845). In 1852 werd dit deel nog eens herdrukt. De eerste redevoering die Schrant hield na zijn terugkeer uit het Zuiden was de *Redevoering over den waren volksroem* in 1833 (gepubliceerd in 1834), voor de afdelingen van de Maatschappij in Leiden en Den Haag. Dit was vooral een reactie op de afscheiding van België. Schrant zette uiteen welke volken aanspraak konden maken op roem.⁹ Beroemdheid hing daarbij niet af van de hoeveelheid inwoners of de omvang van een land, maar van de prestaties die een land verricht had. Nederland, zo betoogde Schrant, kon dus ook zonder haar zuidelijke provincies aanspraak maken op ware

9 Schrants redevoering viel niet bij iedereen in de smaak. In het vierde nummer van *De recensent, ook der recensenten* uit 1835 verscheen een zeer negatieve recensie (zie Anoniem 1835a). Schrant verdedigde zich in een open brief op deze recensie, die in zijn ogen vooral een persoonlijke aanval was (zie Schrant 1835). *De recensent, ook der recensenten* reageerde uiterst negatief op Schrants brief (zie Anoniem 1835b).

volksroem, want ‘Nederland bezit een’ schat, waarvan niemand het kan berooven: eigene herinneringen, niet minder roemrijk, dan die van het voorgeslacht’ (Schant 1834: 27).

De oorsprong van de Nederlandse volksroem vond Schrant, zoals in de negentiende eeuw gebruikelijk was, in de zestiende en zeventiende eeuw, toen de kleine Nederlanden in opstand kwamen tegen het machtige Spanje en uiteindelijk zegevierden (Jensen 2008: 18-21; Mathijssen 2013). Tal van helden uit deze tijd gaven aanleiding tot volksroem. De Nederlanders hoefden dus niet bij de klassieken te rade te gaan voor indrukwekkende heldenverhalen, aangezien op eigen bodem genoeg heldhaftige figuren te vinden waren die met klassieke helden konden wedijveren en als vaderlands symbool opgeworpen konden worden: ‘Had Nederland niet zijne Regulussen in BEYLINCK en HAMBROECK? Niet zijn’ Codrus, zijn’ Curtius in SCHAFFELAAR? Niet zijn’ Leonidas in CLAASSEN en HERMAN DE RUITER?’¹⁰ (Schant 1834: 22) Ook letterkundige en wetenschappelijke helden als Hugo de Groot, Herman Boerhave, P.C. Hooft en Joost van den Vondel droegen, naast de eerder genoemde oorlogshelden, volgens Schrant bij aan de Nederlandse volksroem, evenals zeventiende-eeuwse schilders als Paulus Potter, Bartholomeus van der Helst en Rembrandt van Rijn.

Schant droeg als hoogleraar in Leiden vooral bij aan het cultiveren van één zeventiende-eeuws icoon: Joost van den Vondel. Gedurende zijn hoogleraarschap in Leiden richtte Schrant zich vooral op het editeren van zijn werk, wat tussen 1840 en 1856 resulteerde in vier Vondel-edities: *Joannes de boetgezant* (1840), *Keur van paarden* (1846), *Gysbrecht van Aemstel* (1851) en *Lucifer* (1856). In 1819 publiceerde hij ook al een heruitgave van *Gysbrecht van Aemstel*. Deze editie, zonder voorwoord, inleiding of aantekeningen, zal hoogstwaarschijnlijk gediend hebben als stof bij zijn colleges over de welsprekendheid, waarbij hij vaak Vondel als voorbeeld nam (Rogier 1954: 232-234).

Schant's latere Vondel-edities hadden een hoger wetenschappelijk karakter dan zijn heruitgave uit 1819. Het waren de eerste Vondel-edities

10 Albrecht Beiling (†1425) en Antonius Hambroeck (1607-1661) gingen evenals de Romein Regulus een zekere dood tegemoet nadat zij naar de vijand terugkeerden met een afgewezen ultimatum voor overgave. Jan van Schaffelaar (†1482) sprong, evenals de Atheense koning Kodros en de Romeinse soldaat Lacus Curtius, zijn dood tegemoet om zijn manschappen te sparen. De geus Herman de Ruyter (1540-1570) nam het net als de Spartaanse koning Leonidas met een kleine groep soldaten op tegen een grotere vijandige troepenmacht en moest dit met de dood bekopen. Viceadmiraal Reinier Claes zoon (†1606) streed twee dagen lang met zijn schip tegen acht Spaanse schepen. Toen zijn schip het niet langer volhield, blies hij zelf zijn schip op om niet in Spaanse handen te vallen.

met zulke uitvoerige verantwoordingen en annotaties (Wiskerke 1989: 208). Het gaat veelal om verklaringen van archaïsmen, historische gegevens en verwijzingen naar de Bijbel. Schrant gaf in *Gysbrecht van Aemstel* en *Lucifer* aan welke drukken hij als uitgangspunt nam en voor *Gysbrecht van Aemstel* (1851) heeft hij zelfs vier drukken, die uit 1661, 1659, 1699 en 1719, kritisch met elkaar vergeleken om tot de puurste versie te komen (Schrant 1851: vi).

Schrants editiewerk beantwoordde echter niet geheel aan de vernieuwende editiebeweging aangevoerd door W.J.A. Jonckbloet en Matthias de Vries in de jaren 1830 en 1840. Zij pleitten voor een systematischere vorm van editeren waarbij de editeur varianten van het te editeren werk nauw met elkaar vergeleek, woordverklaringen opnam die bovendien bijdroegen aan de kennis over de oudere Nederlandse taal en historische aantekeningen toegevoegde die een cultuurhistorische schets gaven van het tijdsgewricht waarin het werk werd gelezen (Rock 2010: 315-318). Schrant blonk vooral uit in zijn woordverklaringen, terwijl het variantenapparaat en de historische inbedding bij hem grotendeels nog ontbraken.

In de inleidingen bij alle edities vermeldde Schrant tevens dat hij zijn woord- en zakenverklaringen niet alleen heeft toegevoegd voor vakgenoten, maar ook met het oog op een breder publiek. Hij publiceerde zijn edities dus niet alleen voor de academische gemeenschap, maar probeerde zijn ideeën over Vondel ook onder een breder publiek te verspreiden. Of hij hier ook in slaagde is nog maar de vraag. Een recensent in *De avondbode* schreef dat hij Schrants editie van *Joannes de boetgezant* waardeerde, maar dat hij vanwege de prijs en het uitgebreide notenapparaat niet verwachtte dat de editie bij het grote publiek zou aanslaan (Anoniem 1841). Verschillende advertenties prezen daarnaast *Keur van paarden* specifiek voor gebruik op het gymnasium, het seminarie en de universiteit (Anoniem 1847; Anoniem 1848; Anoniem 1888).

De Vondel-edities verschenen vanuit Schrants overtuiging dat Vondel de beste dichter was uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis. In de voorwoorden bij zijn edities gaat hij dan ook herhaaldelijk in tegen het negatieve oordeel dat P.G. Witsen Geysbeek onder andere in zijn *Biographisch anthologisch en critisch woordenboek* (1821-1827) over Vondel gaf. In de inleiding bij *Joannes de boetgezant*, die hij grotendeels baseerde op een redevoering uit 1837, gaf Schrant toe dat er inderdaad ook bij Vondel onvolkomenheden voorkomen, maar dat deze door Witsen Geysbeek worden overdreven en 'niet het wezen der Dichtkunst' aantasten (Vondel 1840: iv). Ook met betrekking tot *Gysbrecht van Aemstel*, door Witsen Geysbeek 'mishandeld', zijn de 'meeste aanmerkingen, of liever kwinkslagen, [...] vrij onbeduidend, zoo niet geheel ongegrond' (Vondel 1856: v). Het dichterlijke

schone weegt in dit stuk immers op tegen de technische mankementen (ix). Schrant benadrukt ook steevast het vaderlandse en oorspronkelijke karakter van Vondels werk: *Joannes de boetgezant* werd ‘in die dagen, toen nog het eigene den meesten bijval vond [...] gretig gezocht en luide toegejuicht’ en *Lucifer* is ‘een der stoutste en oorspronkelijkste voortbrengselen van ’s mans vernuft’ (Vondel 1840: xvi; Vondel 1856: xiii).

Het is opvallend dat Schrant als katholiek niet of nauwelijks het katholicisme van Vondel benadrukte. Wiskerke (1989: 208) schreef eerder al dat Schrant in zijn edities niet expliciet liet merken dat hij katholiek was: ‘alles wat katholiek aan hem was, bleef impliciet’. Hij volgde immers de voorstelling van de literatuurgeschiedenis van zijn generatiegenoten, maar liet enkel de Hervorming buiten beschouwing als oorzaak van de literaire bloei in de zeventiende eeuw. In de bloemlezing van Vondels poëzie *Keur van paarlen* (1846) nam Schrant wel (fragmenten van) katholieke gedichten op maar hij legde er niet de nadruk op. Ook in de inleidingen van *Joannes de boetgezant*, *Gysbrecht van Aemstel* en *Lucifer* ging hij enkel in op de literaire kwaliteiten van de teksten en liet hij eventuele katholieke strekkingen buiten beschouwing (208-209). Voor Schrant had het cultiveren van een vaderlandse cultuur voorrang op het cultiveren van een katholieke identiteit.

5 Conclusie

Schrant heeft als *cultivator of culture* in de Nederlanden een actieve rol gespeeld. Gedurende zijn hoogleraarschap in Gent zette hij zich in voor de emancipatie van de Nederlandse taal in het deels francofone Zuiden en deed hij er alles aan om zijn studenten, maar ook andere Zuid-Nederlanders, bekend te maken met de Nederlandse letterkunde en geschiedenis. Hij publiceerde geschiedkundige handboeken en twee complementaire bloemlezingen waarin hij de Noord- en Zuid-Nederlandse (literatuur)geschiedenis met elkaar probeerde te verenigen. Ook probeerde hij op verschillende manieren de zuidelijke literatuur een plek te geven binnen de Nederlandse cultuur. Zijn edities van het werk van De Harduwijn en De Meyer getuigen hier het meest van. Ook met zijn bloemlezingen wilde Schrant de Vlaamse poëzie en prozastijl in de Nederlandse literatuurgeschiedenis opnemen. Zijn activiteiten als hoogleraar en cultivator in Gent zijn vooral te plaatsen binnen de tweede en derde categorie van de *cultivation of culture*: hij droeg bij aan nieuwe nationale referentiekaders en probeerde de samenleving er vertrouwd mee te maken.

Toen hij in 1830 noodgedwongen terugkeerde naar Nederland, zette Schrant zijn culturele activiteiten daar voort. Hij ging in Leiden colleges verzorgen over de welsprekendheid en, na Siegenbeeks emeritaat, ook in de vaderlandse geschiedenis. Als lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde verzorgde hij redevoeringen over geschiedenis en literatuur die hij ook in boekvorm publiceerde. Zijn ruim geannoteerde Vondeledities, die hij publiceerde met het oog op een breder publiek, springen vooral in het oog. In Leiden hield Schrant zich vooral bezig met het verankeren van bepaalde nationale symbolen in het collectieve bewustzijn. Met name de zeventiende-eeuwse Vondel dacht hij die status toe.

In zijn rol als *cultivator of culture* steunde Schrant nauwelijks op zijn katholicisme. De katholieke strekkingen van de werken van De Harduwijn, De Meyer en deels ook Vondel liet hij onvermeld en ook in zijn visie op de geschiedenis en de literatuurgeschiedenis in het algemeen is nauwelijks iets van zijn katholicisme te merken. Dit sluit aan bij de verzoenende rol die hij speelde tussen de zuidelijke, overwegend katholieke, en noordelijke, eerder protestantse, cultuur. Het toont ook aan dat voor Schrant zijn nationale identiteit de religieuze oversteeg.

Schrant heeft bovendien geprobeerd om de focus van de vroege neerlandistiek te verbreden door de Zuid-Nederlandse letterkunde te beschouwen als onderdeel van de Nederlandse letterkunde en door zowel het proza als de poëzie uit het Zuiden te bestuderen. Hoewel hij niet bekend staat om zijn wetenschappelijke vernieuwing was hij een actieve speler binnen de vroege neerlandistiek die veel publiceerde en zo de invloedrijke ideeën over Nederlandse cultuur en literatuur van belangrijke actoren als Siegenbeek en De Vries hielp verspreiden en op bepaalde punten aanvulde of, in het geval van Witsen Geysbeek over Vondel, weerlegde. Zijn aanvullingen hadden vooral betrekking op de zuidelijke literatuur, iets waar de meeste van zijn collega's, met uitzondering van Jan Frans Willems, minder belang aan hechtten. Of Schrant een blijvende invloed heeft gehad op de neerlandistiek of de constructie van de Nederlandse identiteit en wat zijn invloed was na zijn dood, is op basis van enkel zijn wetenschappelijke publicaties lastig te achterhalen. Het is ook moeilijk om vast te stellen of Schrant inderdaad geen enkele invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de Vlaamse Beweging, zoals Rogier en Weijermars betogen. Zijn aandacht voor de Zuid-Nederlandse letteren en inspanningen voor de Nederlandse taal in het Zuiden, in het bijzonder de heruitgave van Verlooy's *Verhandeling op het niet achten der moederlyke tael in de Nederlanden*, nodigen uit tot een heroverweging op dit punt.

Bibliografie

- Anoniem 1821 – Anoniem, *Wetten der Maatschappij van Nederlandsche taal en letterkunde, onder de zinspreuk van Regat prudentia vires*. Gent: A.B. Stéven, 1821.
- Anoniem 1835a – Anoniem, 'Redevoering over den waren volksroem [...]'. In: *De recensent, ook der recensenten* 28 (1835) 4, p. 160-164.
- Anoniem 1835b – Anoniem, 'Brief van Prof. J.M. Schrant, betrekkelijk tot eene recensie, voorkomende in den Recensent, ook der Recensenten [...]'. In: *De recensent, ook der recensenten* 28 (1835) 8, p. 352-356.
- Anoniem 1841 – Anoniem, 'Joannes de Boetgezant, door J. van den Vondel; met aantekeningen van J.M. Schrant. [...]'. In: *De avondbode*, 4 februari 1841.
- Anoniem 1847 – Anoniem, '[advertentie]'. In: *Algemeen Handelsblad*, 3 mei 1847.
- Anoniem 1848 – Anoniem, '[advertentie]'. In: *Algemeen Handelsblad*, 10 mei 1848.
- Anoniem 1888 – Anoniem, 'Letteren en kunst. Stijlleer en poëtica door A.H.M. Ruyten'. In: *De Maasbode*, 23 september 1888.
- Deprez 1970 – A. Deprez, 'J.M. Schrants verblijf te Gent'. In: *Wetenschappelijke Tijdingen* 29 (1970) 1, p. 45-54.
- Gorris 1932 – G. Gorris, *Joannes Matthias Schrant. Zijn autobiografische herinneringen*. Tilburg: Henri Bergmans & cie., 1932.
- Harduijn 1830 – J. de Harduijn, *Uitgelezene dichtstukken*. Ed. J.M. Schrant. Zaltbommel: Johannes Noman en Zoon, 1830.
- Hooykaas 1986 – G.J. Hooykaas, 'Siegenbeek versus Schrant'. In: *Nieuw Letterkundig Magazijn* 4 (1986) 2, p. 29-31.
- Jensen 2008 – L. Jensen, *De verheerlijking van het verleden. Helden, literatuur en natievorming in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2008.
- Jensen 2018 – L. Jensen, 'The founding father of Dutch literary history: Jeronimo de Vries'. In: R. Honings, G. Rutten & T. van Kalmthout (eds.), *Language, Literature and the Construction of Dutch National Identity (1780-1830)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018, p. 277-296.
- Johannes 1999 – G.J. Johannes, 'De erfenis van Hinkmar von Repkow. B.H. Lulofs' bewerking van Hugh Blairs Lessen over de redekunst'. In: *Nederlandse Letterkunde* 4 (1999) 3, p. 217-245.
- Johannes & Leemans 2016 – G.J. Johannes & I. Leemans, "'Van den handel zou hij zingen.'" Nederlandse koophandelsgedichten 1770-1830'. In: *De Negentiende Eeuw* 40 (2016) 1, p. 1-33.
- Leerssen 2006 – J. Leerssen, 'Nationalism and the Cultivation of Culture'. In: *Nations and Nationalism* 12 (2006) 4, p. 559-578.
- Mathijssen 2004 – M. Mathijssen, *Nederlandse literatuur in de romantiek 1820-1880*. Nijmegen: Vantilt, 2004.

- Mathijsen 2013 – M. Mathijsen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw*. Nijmegen: Vantilt, 2013.
- Meyer 1827 – L. de Meyer, *De gramschap, in drie boeken, een Latijnsch en Vlaamsch leerdicht*. Ed. J.M. Schrant. Gent: A.B. Stéven, 1827.
- Petiet 2011 – F. Petiet, *'Een voldingend bewijs van ware vaderlandsliefde'. De creatie van literair erfgoed in Nederland, 1797-1845*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2011.
- Porteman & Smits-Veldt 2016 – K. Porteman & M.B. Smits-Veldt, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur, 1560-1700*. Amsterdam: Bert Bakker, 2016.
- Rock 2010 – J.A.T. Rock, *Papieren monumenten. Over diepe breuken en lange lijnen in de geschiedenis van tekstedities in de Nederlanden, 1591-1863*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam, 2010.
- Rogier 1932 – L.J. Rogier, 'Schrant en de katholieke herleving'. In G. Gorris (red.), *Joannes Matthias Schrant. Zijn autobiografische herinneringen*. Tilburg: Henri Bergmans & cie., 1932, p. 55-102.
- Rogier 1954 – L.J. Rogier, 'Het Gentse professoraat van J.M. Schrant (1818-1830)'. In: id., *Beschouwing en onderzoek. Historische studies*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum, 1954, p. 216-255.
- Rutten & Van Kalmthout 2018 – G. Rutten & T. van Kalmthout, 'Introduction. Cultural Nationalism and the Rise of Dutch Studies'. In: R. Honings, G. Rutten & T. van Kalmthout (eds.), *Language, Literature and the Construction of Dutch National Identity (1780-1830)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018, p. 9-24.
- Rutten 2018 – G. Rutten, 'Matthijs Siegenbeek in Defence of Dutch'. In: R. Honings, G. Rutten & T. van Kalmthout (eds.), *Language, Literature and the Construction of Dutch National Identity (1780-1830)*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018, p. 25-48.
- Van Sas 2004 – N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2004.
- Schrant 1818. J.M. Schrant, *Redevoering over het beoefenenswaardige der Nederlandsche tale, zoo om haar zelve, als om hare voortbrengselen*. Gent: J.-N. Houdin, 1818.
- Schrant 1822 – J.M. Schrant, *Redevoering over het hoogst belangrijke van de beoefening der volkstaal voor den regtsgeleerden*. Gent: M.A. Mahne, 1822.
- Schrant 1824 – J.M. Schrant, *Kort overzicht van de geschiedenis der Nederlanden*. Gent: A.B. Stéven, 1824.
- Schrant 1827 – J.M. Schrant, *Proeven van Nederlandsche dichtkunde, uit zeven eeuwen*. Gent: A.B. Stéven, 1827.
- Schrant 1829a – J.M. Schrant, *Redevoeringen en verhandelingen. Eerste deel*. Gent: A.B. Stéven, 1829.

- Schrant 1829b – J.M. Schrant, *Proeven van Nederlandschen prozastijl, uit zeven eeuwen*. Gent: A.B. Stéven, 1829.
- Schrant 1834 – J.M. Schrant, *Redevoering over den waren volksroem*. Leiden: C.C. van der Hoek, 1834.
- Schrant 1835 – J.M. Schrant, *Brief van Prof. J.M. Schrant, betrekkelijk tot eene recensie, voorkomende in den Recensent ook der recensenten, D. XXVIII. N.º 4*. 's-Gravenhage: J.W. ten Hage, 1835.
- Sturkenboom 2019 – D. Sturkenboom, *De ballen van de koopman. Mannelijkheid en Nederlandse identiteit in de tijd van de Republiek*. Gorredijk: Sterck & De Vreese, 2019.
- Vanacker 1988 – H. Vanacker, 'Regat Prudentia Vires: Een kwantitatief ledenonderzoek van een taal- en letterkundig genootschap uit het Verenigd Koninkrijk'. In: *Wetenschappelijke Tijdingen* 47 (1988) 2, p. 65-88.
- Vanacker 1990 – H. Vanacker, 'De taal- en letterkundige genootschappen in Vlaanderen: onderzoeksproblemen en -tendensen, met als voorbeeld Regat Prudentia Vires'. In: A. Deprez & W. Gobbers (red.), *Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw. Dertien verkenningen*. Utrecht: H&S, 1990, p. 25-44.
- Verlooy 1829 – [J.B.C. Verlooy], *Verhandeling op het niet achten der moederlyke tael in de Nederlanden, door een' Brusselsch advocaet*. Gent: Snoeck-Ducaju en Zoon, 1829.
- Verlooy 1979 – J.B.C. Verlooy, *Verhandeling op d'onacht der moederlyke tael in de Nederlanden*. Ed. J. Smeyers & J. Van den Broeck. Den Haag: Martinus Nijhoff/Tjeenk Willink-Noorduijn, 1979.
- Vis 2004 – G.J. Vis, *Van Siegenbeek tot Lodewick. Verkenningen naar de geschiedenis van de studie der Nederlandse letterkunde, speciaal in het onderwijs*. Amsterdam: Stichting Amsterdamse Historische Reeks, 2004.
- Vondel 1840 – J. van den Vondel, *Joannes de boetgezant*. Ed. J.M. Schrant. Leiden: J.B. Gebhard & Comp., 1840.
- Vondel 1851 – J. van den Vondel, *Gysbrecht van Aemstel. Treurspel*. Ed. J.M. Schrant. Leiden: C.C. van der Hoek, 1851.
- Vondel 1856 – J. van den Vondel, *Lucifer*. Ed. J.M. Schrant. Dordrecht: H. Lagerwey, 1856.
- Weijermars 2009 – J. Weijermars, 'Neerlandistiek als bindmiddel van de natie: hoogleraar Schrant in Gent. 1817-1830'. In: *De Negentiende Eeuw* 33 (2009) 1, p. 4-19.
- Wilks 1821 – M. Wilks, *History of the Persecutions Endured by the Protestants of the South of France*. Londen: Longman, Hurst, Rees, Orme, Brown en Francis Westley, 1821.
- Wiskerke 1989 – E.M. Wiskerke, 'Twee katholieke Vondelianen uit het begin van de negentiende eeuw: F.J. Hoppenbrouwers en J.M. Schrant'. In: *Spektator* 18 (1989) 3, p. 203-209.
- Wiskerke 1995 – E.M. Wiskerke, *De waardering voor de zeventiende-eeuwse literatuur tussen 1780 en 1813*. Hilversum: Verloren, 1995.